

# راهکارهای تقویت فضایل اخلاقی فرزندان در خانواده از منظر روانشناسی

## با تأکید بر صداقت

صغری رجبی لیایی<sup>۱</sup>

### چکیده

آدمی از همان ابتدای زندگی خویش به طور فطری به فضائل و ارزشهای اخلاقی گرایش داشته است. شخصیت او نیز با همین فضایل اخلاقی سنجیده می شود. اخلاق چیزی نیست که به یکباره در انسان ایجاد شود؛ باید از همان دوران کودکی تمرین شود، خانواده مهمترین و بنیادیترین نهاد در جامعه است که نقش مهمی در تربیت افراد جامعه و شکلگیری اخلاق در آنها دارد، افراد خانواده باید از هر لحاظ به رشد رسند؛ چه از لحاظ جسمی و چه از لحاظ روحی و روانی؛ انسان در هر زمان برای آرامش روحی و روانی خود محتاج و نیازمند اخلاق است. اولین و بهترین کانونی که می تواند ارزشهای اخلاقی را در افراد نهادینه کند خانواده است. والدین علاوه بر اینکه باید خود دارای ارزشهای اخلاقی باشند باید این ارزشها را به اعضای خانواده انتقال داده و در آنها تقویت و پرورش دهند. هدف از این مطالعه این است که با رویکرد روان شناختی به بررسی راهکارهای تقویت فضایل اخلاقی فرزندان در خانواده با تأکید بر صداقت بپردازد. در راستای این هدف به روش مروری و توصیفی و بررسی منابع و کتب مربوطه به بررسی اجمالی راهکارهای تقویت صداقت پرداخته ایم. مطالعه حاضر با بهره گیری از منابع روانشناختی و تلفیق آن با آموزه های دینی نشان می دهد که راهکارهایی همچون الگوسازی والدین، تشویق و تنبیه مناسب فرزندان، آموزش صداقت با روشهای خلاقانه و ایجاد محیطی امن و مناسب در فضای خانواده راهکارهایی برای تقویت صداقت فرزندان در خانواده می باشند.

کلیدواژه ها: اخلاق، فضایل اخلاقی، خانواده، فرزندان، صداقت

---

<sup>۱</sup> طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه تخصصی کوثر

## مقدمه

فضایل اخلاقی مجموعه ای از صفات مطلوب مانند صداقت، عدالت، مسئولیت پذیری، احترام، وفای به عهد و همدلی هستند که در تعاملات انسانی نقش بنیادین دارند. صداقت و راست گویی از بزرگترین فضایل اخلاقی است و به عنوان یکی از ارکان اساسی شخصیت انسانی و پایه ای برای تمام فضایل اخلاقی شناخته می شود که در تعالیم و آموزه های دینی جایگاه ویژه دارد و در قرآن و روایات فراوان نیز به آن سفارش شده است. اسلام دین دعوت به فطرت انسانی است و فطرت پاک انسان ایجاب می کند که انسان سالم و متعادل دل و زبانش یک سو و هماهنگ باشد. ظاهر و باطنش یکی باشد و آنچه را باور دارد بر زبان جاری کند. اساس تعاملات جوامع بشری بر پایه صداقت استوار می گردد و عدم توجه به این مقوله تأثیرات منفی بر جای خواهد گذاشت. شاید اگر انسان قادر به درک این واقعیت بود هر آینه بر آن می شد تا نیروهای خویش را در جهت تحقق آن در هر مکانی به کار گیرد.

صداقت به معنی راستی و عدم تناقض در گفتار، رفتار و نیت است. از آنجایی که صداقت زمینه ساز سایر فضیلت ها و دروغ بستر ساز رذیلت ها است نقش صداقت والدین در خانواده به عنوان الگوهای عینی در امر پرورش این فضیلت اخلاقی در فرزندان حائز اهمیت است.

صدق و راستی در گفتار و رفتار از ارزش و اهمیت بالایی برخوردار است چنانچه خداوند در قرآن کریم می فرماید: «وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مَدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مَخْرَجَ صِدْقٍ وَأَجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطٰنًا نَصِيرًا» (سوره اسراء، آیه ۸۰) «بگو: پروردگارا مرا در هر کاری به درستی داخل نما و به درستی خارج ساز چنان که مورد رضای توست و از جانب خویش حجتی یاری کننده برای من در برابر دشمنانم قرار بده».

بنابراین صدق و راستی نه تنها گفتار، بلکه اعمال و رفتار انسان را نیز در بر می گیرد و سبب گام برداشتن خانواده و جامعه در مسیر صحیح می گردد.

بی تردید والدین به عنوان رهبر خانواده وظیفه خطیری بر دوش دارند؛ چرا که سود و زیان روشهای اتخاذی آنها در سرنوشت سایر اعضا دخیل است. از آنجایی که فرزندان رفتار والدین را به عنوان الگو، ملاک عمل خویش قلمداد می کنند لذا والدین باید در تعاملات و رفتارهای خویش دقت نموده و از سهل

انگاری در رفتارها شدت بیرهیزند بر این اساس والدین به عنوان الگوهای سازندگی و تربیتی اگر در گفتار برخوردها و اعمال خویش به این نکته توجه نداشته باشند. فرزندان به گفتار آنها اعتمادی نخواهند داشت.

از جمله مصادیق صداقت پابندی به وعده پیمان و امانتداری است. متأسفانه برخی از والدین به قول و قرارهایی که با فرزندان خویش می گذارند پایبند نیستند و گاهی نیز با آن استدلال که فرزندم کم سن و سال است و متوجه نمی شود وعده های خود را عملی نمی کنند. برخی از والدین نیز اگر در خلوت خانه از فرزندشان عمل نامناسبی ببینند آن را در بین دوستان و فامیل مطرح می کنند و به اصطلاح امانتدار اسرار خانوادگی نیستند. در واقع می توان گفت این والدین صداقت رفتاری ندارند. قطعاً عدم رعایت این امور از سوی والدینی که تربیت فرزندان را بر عهده دارند اثرات سوئی بر جای خواهد گذاشت و سبب ناهنجاریهای متعدد می گردد. بدین سان در خانواده و جامعه امروزی که اکثریت افراد درگیر مشکلات متعددی هستند. اگر نادرستی و عدم صداقت نیز حاکم گردد. در این صورت هیچ یک از اعضاء به یکدیگر اعتمادی نداشته و بازدهی مطلوب نخواهند داشت.

بنابراین ملزم بودن به صداقت و راستی باعث شکوفایی و سلامتی جامعه می گردد. در چنین محیطی ارزشهای اخلاقی و انسانی به منصفه ظهور می رسد و جامعه نیز از آن رفتارها، تأثیر می پذیرد، لذا الگوی رفتاری بودن والدین برای فرزندان واقعیتی انکار ناپذیر است. صداقت در خانواده از جمله پارامترهایی است که می تواند بر نوع روابط سلامت روان انگیزه ها و دغدغه های تک تک اعضای خانواده تأثیر به سزایی بگذارد.

پدر و مادر دو عضو اصلی و تعیین کننده قوانین خانه، مسئولیت های زیادی در قبال یکدیگر و فرزندانیشان به عهده دارند. بنابراین والدین هستند که تا حد زیادی عادات رفتاری کودکان شان را نیز مشخص می کنند در خانواده هایی که به صداقت اهمیتی نمی دهند. شاهد پنهان کاری ها، شکست ها، خیانت، ناکامی و بسیاری از مشکلات خانوادگی بوده ایم. دروغ گفتن به همسر آن هم زمانی که بچه ها متوجه آن بشوند بدترین نوع آسیب به بنیان خانواده می باشد.

اما پیشینه ی مطالعه فضایل اخلاقی کودکان در خانواده از دیرباز مورد توجه روان شناسان، مربیان تربیتی و اندیشمندان دینی بوده است. در این بخش به بررسی چند پژوهش معتبر و تأثیرگذار در رابطه با این حوزه می پردازیم:

۱. مقاله «عوامل رشد اخلاقی کودکان در بافت خانواده» نوشته حسن بوسلیکی (۱۳۹۶)؛ این مقاله با روش اسنادی و مروری به بررسی عوامل مؤثر بر رشد اخلاقی کودکان در خانواده های هسته ای (شامل والدین و فرزندان) می پردازد. نویسنده با بهره گیری از نظریات روان شناسی اخلاق، تأکید می کند که روابط دوسویه والد - فرزند و خواهر- برادر نقش کلیدی در شکل گیری اخلاق اجتماعی دارند. از جمله عوامل مؤثر می توان به الگوسازی رفتاری، تعاملات عاطفی و محیط امن تربیتی اشاره کرد. این مقاله پایه ای نظری برای درک نقش خانواده در رشد فضایل اخلاقی از جمله صداقت فراهم می آورد.

۲. مقاله «نقش خانواده در تربیت اخلاقی کودکان، چالشها و راهکارها» نوشته میر مهدی زارعی و بهرام غلامی (۱۴۰۳)؛ این مقاله به بررسی چالشهای تربیت اخلاقی در خانواده های مدرن می پردازد؛ از جمله تأثیر رسانه های اجتماعی، فشارهای تحصیلی و ساختارهای خانواده های تک والد یا ترکیبی؛ نویسندگان راهکارهایی مانند تعیین راهنماهای اخلاقی روشن، ارتباط باز و مشارکت فعال والدین را برای تقویت صداقت و سایر فضایل اخلاقی پیشنهاد می کنند. این مقاله به ویژه برای تحلیل شرایط تربیتی در عصر دیجیتال مفید است.

۳. مقاله «تأملی درباره جایگاه و مؤلفه های تربیت اخلاقی کودکان در خانواده از دیدگاه امام علی (علیه السلام)» نوشته مریم اصفهانی (۱۳۹۷)؛ این پژوهش با رویکرد توصیفی - تحلیلی دیدگاه امام علی (علیه السلام) را درباره تربیت اخلاقی کودکان بررسی می کند. نویسنده مراحل تربیت اخلاقی را به سه دوره هفت ساله تقسیم کرده و مؤلفه هایی مانند: هدف غایی، اصول تربیتی و روشهای عملی را تحلیل می کند. تأکید بر الگوسازی موعظه و ایجاد عزت نفس از جمله نکات برجسته این مقاله است که با آموزه های دینی پیوند دارد و می تواند مکمل دیدگاههای روان شناختی باشد.

۴. پایان نامه «تربیت اخلاقی کودکان از دیدگاه امام علی (علیه السلام)» نوشته منصوره سادات هاشمی طامه (۱۳۹۳)؛ این پایان نامه با روش تحلیل محتوا به بررسی مبانی اصول روشها و اهداف تربیت

اخلاقی از منظر امام علی (علیه السلام) می پردازد. از جمله یافته ها، تأکید بر پرهیزگاری، تعقل، نظم و تزکیه نفس در تربیت کودک است. همچنین نقش معلم و والدین به عنوان الگوهای اخلاقی مورد توجه قرار گرفته است. این پژوهش پیوندی میان آموزه های دینی و اصول روان شناسی تربیتی برقرار می کند.

اما تفاوت آثار معرفی شده با پژوهش حاضر این است که : ایت آثار یا جنبه ی عمومی تربیت اخلاقی را بررسی کرده اند، یا از زاویه ی دینی به موضوع پرداخته اند. در حالی که پژوهش حاضر، صداقت را محور مرکزی فضایل اخلاقی در تربیت کودک انتخاب کرده و راهکارهایی عینی و روانشناسانه برای تقویت آن در خانواده ارائه داده است. این پژوهش با بهره گیری از منابع اسلامی در کنار روانشناسی رشد، یک فضای تلفیقی و قابل اجرا برای خانواده ها ایجاد کرده است که در منابع دیگر دیده نشده است.

۴. آموزش تفاوت بین حقیقت و دروغ

۵. برخورد مناسب با دروغگویی

۶. گوشزد کردن عواقب عدم صداقت

## ۵-۶. ایجاد فضای امن روانی

ترس، ریشه عدم صداقت در خانواده است. بر اساس بررسی هایی که انجام شده، مهمترین ترین عامل دروغگویی و فقدان صداقت در خانواده ترس است. مثلاً وقتی به بچه می گوییم: «این اسباب بازی را چه کسی خراب کرد؟ و بچه می گوید من، واکنش ما به دو صورت است: یا تنبیه بچه؛ و یا ناراحت شدن و گفتن جملاتی مثل مرا عصبانی کردی. لذا بچه می آموزد که بیان حقیقت یا به خودش ضرر می-رساند یا به والدینش». (کریدمن، ص ۲۱۹-۲۲۰)

«آنجا که ترس از پدر باشد، کوچکترین لغزش را با بزرگ ترین مجازات کیفر می دهد» (قائمی، ۱۳۷۴: ۴۹). در نظر کودکان، راضی نگهداشتن پدر، تنها برای مصون ماندن از شرّ اوست. به این ترتیب بذر دشمنی در دل کودکان ریخته شده، نهال بغض و کینه با اعمال ناروا آبیاری می شود و زمینه سرکشی و طغیان را فراهم می آورد و علل بدبختی خود و فرزندان را آماده می کند و روزی که شر تهدید پدر شکسته شود، عقده درونی فرزندان طوفان به پا می کند، و در مقام انتقام گرفتن، ممکن است به کارهای خطرناک دست بزنند (احدی، ۱۳۷۱: ۲۴۵).

بنابراین فرزند در خانواده باید مطمئن باشد که صداقت منجر به تنبیه شدید نمی شود. او نباید از گفتن حقیقت بترسد. والدین باید فضای ترس را به حداقل برسانند تا صداقت در خانواده حاکم شود. همیشه نسبت به اشتباهات فرزندان به گونه ای باید برخورد نمود که آنها مجبور به دروغگویی در خانواده نشوند؛ البته خود فرزند هم باید در خانواده بیاموزد عدم صداقت وسیله نجات او نیست. فرد دروغگو بالاخره در مرتبه دوم یا سوم و گاهی در همان مرتبه اول رسوا می شود و در صورت ادامه این رفتار اعتماد دیگران را نیز از دست خواهد داد و فضای عدم صداقت در خانواده حاکم خواهد شد. هنگامی که فضای اعتماد از بین می رود، نه تنها دروغ که صدق نیز کارآیی خود را از دست می دهد و این یکی از آثار زیانبار فقدان صداقت در خانواده است.

بنابراین صداقت در خانواده، مسئله ای است که باید بسیار مورد توجه و مراقبت قرار گیرد. در روایت آمده است: «النَّجَاهُ فِي الصِّدْقِ». (علامه مجلسی، ج ۷۰، ص ۱۳) اعتقاد عمیق و باور قلبی به این روایت، راستی و صدق را در وجود ما تقویت و سپس مستقر می کند. کسی که این روایت نصب العین اوست،

تنها راه برون رفت از مخصصه و شرایط سخت را در راستگویی و راست کرداری و حاکمیت صداقت در خانواده جستجو می کند و ترس از عواقب راستگویی خود نیز نخواهد داشت.

## نتیجه گیری

خانواده نقش بی بدیلی در آموزش و تقویت صداقت دارد و تقویت صداقت در فرزندان یکی از مهمترین رسالت های تربیتی خانواده به شمار می رود که تأثیر مستقیم بر شخصیت فردی، روابط اجتماعی و سلامت روانی کودک دارد. صداقت نه تنها یک فضیلت اخلاقی است بلکه ستون اصلی اعتماد، همدلی، مسئولیت پذیری و احترام متقابل در زندگی فردی و اجتماعی محسوب می شود. .

در رویکردهای روان شناسی تربیتی بر استفاده از تشویق، الگوسازی رفتاری، گفت و گوهای اخلاقی از طریق آموزش، رفتار صادقانه و ایجاد فضای امن روانی برای تقویت این فضیلت تأکید می شود.

با استفاده از سبک تربیتی مناسب، الگو بودن والدین، آموزش مستقیم و فضای امن روانی، می توان صداقت را به عنوان یک فضیلت پایدار در شخصیت کودک پرورش داد. والدینی که خود رفتار صادقانه دارند و در موقعیت های روزمره با فرزندان خود درباره اهمیت راست گویی گفت و گو می کنند و به آن ها آموزش می دهند، زمینه ساز تربیت کودکانی مسئول و قابل اعتماد هستند. وقتی کودک احساس امنیت روانی می کند دیگر نیازی به پنهان کاری یا دروغ گویی نمی بیند..

خانواده هایی که بر محور ارزشهای اخلاقی حرکت می کنند نه تنها زمینه ساز رشد شخصیت اخلاقی کودک هستند، بلکه جامعه ای اخلاق مدار و متعهد را نیز در آینده رقم می زنند. آموزش صداقت به فرزندان نوعی سرمایه گذاری تربیتی است که ثمره آن در سالهای بعد زندگی به صورت بلوغ فکری، صداقت در تصمیم گیری و انسجام روابط اجتماعی نمایان خواهد شد.



## ★ قرآن

۱. آذرهرنگ، فریبا، *پرورش مذهبی کودکان*، (چکیده مقالات همایش پژوهشی کاربردی کیفیت بخشی آموزش و درونی کردن ارزشهای اسلامی)، اداره کل آموزش و پرورش، قم، شهریور ۱۳۷۹
۲. بوسیلیکی، *عوامل رشد اخلاقی کودکان در بافت خانواده*، نشریه اخلاق و حیانی، دوره ۶، شماره ۱، ۱۳۹۶
۳. بهشتیان، محمد، *آموزش صداقت به کودکان*، مجله سلامت بهشتیان، ۱۴۰۳
۴. پاینده ابو القاسم، *النهج الفصاحه*، ترجمه حسین زدایی آملی المسلم حیات، قم، ۱۳۸۴
۵. تیم تحریریه همکده، *صداقت و تأثیر آن بر فرزندان*، سایت [www.hamkadeh.com](http://www.hamkadeh.com)
۶. تالوار، ویکتوریا، *حقایقی درباره دروغ گویی، آموزش صداقت به کودکان در هر سن و در هر مرحله ای از رشد*، مترجم: راهبه یغمایی، انتشارات ارجمند، ۱۴۰۳
۷. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد المریر، *الحکم ودور العلم المجموعه من کلمات و حکم الإمام علی*، تحقیق سید مهدی رجالی، دارالکتاب الإسلامی، قم.
۸. جزایری، سید محمد علی، *دروس اخلاق اسلامی*، مرکز مطالعات و پژوهشهای فرهنگی حوزه علمیه، ۸۲
۹. حسینی، افضل الملوک، *جایگاه مدرسه در تربیت اخلاقی*، تربیت، سال هفتم، ش ۳ آذر ۱۳۷۰.
۱۰. خدایاری فرد، محمد، *اعمال نوجوانان و جوانان*، انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران، تهران، ۱۳۷۰
۱۱. خلجی، حسن، *شیوه های قرآنی نهادینه کردن ارزشهای دینی در کودکان و نوجوانان*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی پرتال جامع علوم انسانی، بی تا.
۱۲. راغب اصفهانی، *المفردات فی غریب القرآن*، ص ۴۷۸، دارالعلم الدار الشامیة، دمشق بیروت، ۱۴۱۲ق.

۱۳. زارعی، میر مهدی؛ غلامی، بهرام، *نقش خانواده در تربیات اخلاقی کودکان*، دومین همایش بین المللی جامعه شناسی علوم اجتماعی در آموزش و پرورش، ۱۴۰۳
۱۴. سجادی، مهدی؛ «*رویکردها و روشهای تربیت اخلاقی و ارزشی (بازنگری و نوع شناسی)*»، مجله پژوهشهای فلسفی کلامی، ش ۳، بهار ۱۳۷۹
۱۵. طباطبایی، سید محمد حسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ج ۹، ص ۴۰۲، دفتر انتشارات اسلامی قم، ۱۴۱۷ق؛
۱۶. کلارک، لین، آیر، ریچارد، *صداقت در عمل*، مترجم: مهدی قراچه داغی، پیک بهار، ۱۳۸۰
۱۷. فرمehنی فراهانی، محسن، محمد حسن میرزا محمدی و علی امیر سالاری، «*بررسی تربیت اخلاقی از منظر امام صادق (علیه السلام) میانی اصول روشهای تربیتی*»، مجله دانشور رفتار، تربیت و اجتماع، ش ۳۹، ۱۳۸۸
۱۸. مصباح، محمد تقی، *فلسفه اخلاقی*، انتشارات اطلاعات، چاپ دوم ۱۳۷۰۰
۱۹. مصباح، علی و دیگران، روان شناسی رشد با نگرشی به منابع اسلامی، سمت، تهران، پاییز ۱۳۷۲
۲۰. مطهری، مرتضی، *فلسفه اخلاق*، صدرا، چاپ ۲۱، ۷۸
۲۱. مونتاک اسلی، «*المد اخلاقی اطفال*»، ترجمه کاظم عمادی، با همکاری مؤسسه انتشارات فرنکاتین
۲۲. نقش تشویق در تقویت صداقت کودک، سایت عمومی دکتر سلام، [www.hidoctor.ir](http://www.hidoctor.ir)